

УДК:159.944:316.6

**Теоретичні підходи до вивчення освітньо-професійної соціалізації
майбутнього фахівця**

**Theoretical approaches to the study of educational and professional
socialization of a future specialist**

Davydenko Viktoriia Eduardivna,
Postgraduate Student (PhD Student), Department of Developmental
Psychology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID.ORG: <https://orcid.org/0000-0001-9214-2855>
viktoriia.davydenko@knu.ua

Давиденко Вікторія Едуардівна,
аспірант кафедри психології розвитку,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID.ORG: <https://orcid.org/0000-0001-9214-2855>
viktoriia.davydenko@knu.ua
Municipal Institution "Inclusive Resource Center of the Boyarka City
Council"
boyarka-irc@ukr.net
Комунальна установа “Інклюзивно-ресурсний центр Боярської міської
ради”
boyarka-irc@ukr.net

Abstract

The article examines educational and professional socialization as a complex, multidimensional and dynamic process that occurs under the influence of

educational, social, professional and personal factors. The significance of this process is analyzed in the context of labor market transformation, modernization of higher education and growth of public expectations regarding professional training. The content and specificity of the concept of "professional socialization" within the framework of the general socialization of the individual are revealed, its stages, mechanisms and factors influencing the successful integration of the student into the future professional environment are identified. A systematization of theoretical and methodological approaches to the analysis of educational and professional socialization is carried out, in particular pedagogical, psychological, cultural, philosophical and psychophysiological. A critical review of classical and modern theories of socialization in the context of professional training is carried out. A number of methods were applied: analysis, synthesis, classification of scientific sources, as well as theoretical modeling of the relationships between the elements of educational and professional socialization. Particular attention was paid to the analysis of interdisciplinary approaches and their potential for explaining the patterns of formation of students' professional identity. Separately, the factors of the internal development of a specialist's personality are highlighted - knowledge of one's own "I", self-development, motivation for professional choice and attitude to future work. It is noted that the educational and professional development of students begins in a higher education institution, but continues throughout life as a form of continuous socialization. New challenges facing the professional training system under martial law are highlighted. The research materials can serve as a theoretical basis for further empirical exploration and practical improvement of socialization strategies in the field of higher education.

Keywords: educational and professional socialization, professional development, socialization of the individual, pedagogical approaches, professional identity.

Анотація

У статті розглянуто освітньо-професійну соціалізацію як складний,

багатовимірний і динамічний процес, що відбувається під впливом освітніх, соціальних, професійних, а також особистісних чинників. Проаналізовано значення цього процесу в умовах трансформації ринку праці, модернізації вищої освіти та зростання суспільних очікувань щодо фахової підготовки. Розкрито зміст і специфіку поняття «професійна соціалізація» в межах загальної соціалізації особистості, визначено її етапи, механізми, а також чинники, що впливають на успішну інтеграцію студента в майбутнє професійне середовище.

Проведено систематизацію теоретико-методологічних підходів до аналізу освітньо-професійної соціалізації, зокрема педагогічного, психологічного, культурологічного, філософського та психофізіологічного. Здійснено критичний огляд класичних і сучасних теорій соціалізації у контексті професійної підготовки. Застосовано низку методів: аналіз, синтез, класифікація наукових джерел, а також теоретичне моделювання взаємозв'язків між елементами освітньо-професійної соціалізації. Особливу увагу приділено аналізу міждисциплінарних підходів та їхньому потенціалу для пояснення закономірностей становлення професійної ідентичності студентів.

Окремо висвітлено чинники внутрішнього розвитку особистості фахівця — пізнання власного «Я», саморозвиток, мотивацію професійного вибору та ставлення до майбутньої праці. Зазначено, що освітньо-професійний розвиток студентів бере початок у закладі вищої освіти, але продовжується впродовж усього життя як форма безперервної соціалізації. Актуалізовано нові виклики, що постають перед системою професійної підготовки в умовах воєнного стану.

Матеріали дослідження можуть слугувати теоретичною базою для подальших емпіричних розвідок і практичного вдосконалення соціалізаційних стратегій у сфері вищої освіти.

Ключові слова: освітньо-професійна соціалізація, професійний розвиток, соціалізація особистості, педагогічні підходи, професійна

ідентичність.

Вступ. Освітньо-професійна соціалізація обґрунтована як процес полідетермінований, отже як такий, що підлягає дії непередбачуваних стихійних чинників. Тому сприяти цілеспрямованому становленню професійної компетентності сучасного студента дозволяє спеціально розроблена система психологічних форм, методів психологічного впливу на ті його особистісні якості, що важливі для нього як суб'єкта професійної діяльності, здатного брати на себе відповідальність за розв'язання актуальних виробничих задач.

Вперше психологічне забезпечення освітньо-професійної соціалізації обґрунтоване, з одного боку, як система форм, методів, прийомів, засобів соціалізуючого впливу на особистісні якості здобувача вищої освіти. З іншого боку, охарактеризоване як процес спочатку зовні спеціально організованих, а надалі детермінованих внутрішньоособистісними ресурсами трансформацій в особистості соціалізанта, що відповідають вимогам професії.

Психологічне забезпечення освітньо-професійної соціалізації молодого спеціаліста в галузі психології включає засоби цілеспрямованого соціалізуючого впливу, в ході якого актуалізується суб'єктний потенціал здобувача вищої психологічної освіти, його особистісний саморозвиток в руслі канону цінностей патріотизму та центрованості на особистості, а також готовності працювати на збереження психологічного здоров'я населення в період воєнного стану та відновлення психологічного благополуччя під час повоєнної розбудови країни.

Розроблено теоретичну структурно-цільову модель освітньо-професійної соціалізації студентів в умовах воєнного стану, яку конституюють цільові, змістовні та результативні блоки, що забезпечують цілісний процес адаптації, інтеграції та професійного становлення студентів в умовах воєнних викликів.

Мета та завдання. Мета дослідження полягає у висвітленні

обґрунтованих та систематизованих теоретико-методологічних підходів до освітньо-професійної соціалізації.

Для досягнення поставленої мети в межах дослідження було виконано ряд завдань, а саме:

1. Розкрито значущість дослідження освітньо-професійної соціалізації в умовах сучасних трансформацій ринку праці, модернізації системи вищої освіти та зростання вимог до особистості та компетентностей фахівця.

2. Проведено дефінітивний аналіз поняття «соціалізація» та визначено сутність та специфіку «професійної соціалізації» як одного з ключових етапів загальної соціалізації особистості.

3. Розглянуто застосування ключових підходів до аналізу освітньо-професійної соціалізації як складної, динамічної системи.

4. Здійснено критичний огляд класичних та сучасних теорій соціалізації у контексті професійної підготовки.

Методи. При виконанні поставлених у дослідженні завдань використовувався аналіз, синтез, класифікація наукових джерел з теми дослідження в системі освітньо-професійної соціалізації, теоретичне моделювання. З огляду на взаємосполучення декількох компонентів підходу, особливість його методів дослідження проаналізовано в контексті педагогічного, психологічного, культурологічного, філософського, психофізіологічного підходів.

Результати. Освітньо-професійна соціалізація, може являться компонентом загальної соціалізації та професійної соціалізації, але важливим є охарактеризувати пояснення терміну “соціалізація”. Витоки концепцій соціалізації знаходимо у наукових дискусіях в кінці XIX – на початку XX століття, періоду становлення більшості наукових дисциплін. Шляхи до розуміння поняття «соціалізація» з’явилися у 30-ті роки XIX століття, потім воно набуло чинності і стало найбільш затребуваним серед інших галузей наук про суспільство і людину загалом у XX столітті, проте нині цей термін не

має однозначного розуміння та теорії. Поняття «соціалізація» було започатковано соціологом американського походження Ф. Гіддінгсом. У 1887 році в книзі «Теорія соціалізації» він описав сутність цього процесу як «розвиток соціальної природи і характеру індивіда», як «підготовку людського матеріалу до соціального життя». Науковець описав процес соціалізації як процес стихійного впливу оточення, а також як цілеспрямований вплив спектру інститутів соціалізації на розвиток соціальної природи чи характеру людини (Giddens, 1984).

Важливим засобом соціалізації згідно з Ф. Гіддінгсом має бути виховання, оскільки основна його ціль співпадає з результатом соціалізації – підготовкою індивіда до життя в суспільстві. Виховна ідея соціалізації простежується в багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідженнях (Т. Парсонс, Шомбар де Лов, І. Кон, Дж. Смелзер, В. Каптерев, М. Йорданський та інші), що засвідчує вагомість дослідження соціалізації в категоріальному полі соціальної науки. (Naidonov, 2015).

Науковці виділяють такі функції соціалізації як функцію конструювання особистості; функцію соціальної адаптації; функцію інкультурації; функцію формування ідентичності особистості (Dity viiny, 2015)

Освітньо-професійна соціалізація як процес, в результаті якого формуються якості за для професійного становлення, виконує функцію засвоєння соціального досвіду на якій вибудовуються власні цінності й орієнтації, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми та шаблони, що прийняті в окремих соціальних групах та суспільстві в цілому.

Автори А. Б. Коваленко та М. Н. Корнєв визначили періодизацію процесу соціалізації в двох основних періодах. Перший період відносять до первинної соціалізації, від народження до формування зрілої особистості. Другий етап пов'язаний з вторинною соціалізацією, ресоціалізацією, а саме з не суттєвою перебудовою особистості в період її соціальної зрілості. Виділяють дослідники фази соціалізації: соціальна адаптація та інтеріоризація. Під соціальною адаптацією розуміють пристосування індивіда

до умов, функцій, норм, середовища його життєдіяльності. Інтеріоризація- це процес включення соціальних норм та цінностей у внутрішній світ людини. Процес соціалізації має спрямовану та неспрямовану дію впливу на виховання мети та розвитку особистості. До спрямованої провідної ролі належить освітньо-професійна соціалізація. (Kovalenko & Kornev, 2006)

Н. Ю. Чугаєва описувала теорію, яка представлена в роботах Т. Парсона. Він описував термін “соціалізація” для визначення того процесу, який проходить людина протягом усього життя, набуття знань про суспільство та саму себе, розвитку соціальних знань та вмінь. Пов’язано з цим процес, який об’єктивно відбувається обумовлений потребою людини у власному відтворенні та постійному удосконаленні (Chuhaieva, 2010). Автор Т. Парсон зазначає, що людина народжується не готовою до життя в суспільстві і повинна реалізувати себе, пройти процес соціалізації, який має складові частини пов’язані з засвоєнням соціального досвіду, традицій, набуття соціальної ролі та соціального статусу.

На думку Т. Парсона, як зазначала Н. Ю. Чугаєва існує два засоби підтримки соціальної рівноваги, перший - соціалізація, а другий - соціальний контроль, являє собою способом підтримання порядку в людських колективах різної величини. (Chuhaieva, 2014).

Автори Т. З. Герасимів та Т. І. Іванишин у своїй праці визначили, що до сучасних моделей соціалізації належать: психоаналітична або «особистісного контролю» (З. Фрейд), «рольового тренінгу» (Т. Парсонс), «соціального навчання» (Дж. Доллард, Б. Скіннер), «міжособистісного спілкування» (Ч. Кулі, Дж. Мід), «когнітивна» (Л. Кольберг, Ж. Піаже), «гуманістична» (А. Маслоу, К. Роджерс), «інкультурації» (Ф. Боас, В. Малиновський), «еволюційна» (Е. Еріксон), «адаптивно-розвиваюча» (М. Лукашевич), «політична» (Д. Ольшанський, Б. Кухта). (Herasymiv, & Ivanyshyn, 2014).

В контексті освітньо-професійної соціалізації вагомий внесок у розуміння освітньої соціалізації зазначила Н. Ю. Чугаєва, провівши теоретико-методологічний аналіз у підсумках якого виокремлено такі важливі

аспекти, як:

- процес спрямованої освітньої соціалізації здійснюється шляхом взаємодії студентів та викладачів, в якій важливу роль відіграють викладачі-наставники у сприянні та розгортанні контролю соціально-професійної активності;

- освітня соціалізація - це базовий механізм формування особистості майбутнього професіонала. (Chuhayeva, 2014).

Здійснений автором О. О. Авраменко аналіз трактування категорії соціалізації у різноманітних лексикографічних джерелах дав змогу виокремити найістотніші її ознаки, які формують дефініцію:

- тип соціального процесу;

- процес засвоєння цінностей, норм, правил;

- оволодіння соціальними ролями і функціями;

- оволодіння знаннями, навичками соціальної поведінки, соціальної дії, взаємодії;

- засвоєння правил взаємодії у соціальних відносинах; вироблення соціальних ціннісних орієнтацій;

- оволодіння системою механізмів, форм і методів функціонування особистості в суспільстві;

- у сукупності – це процес становлення людини як особистості, здатної здійснювати життєдіяльність у суспільстві. (Avramenko & Kravchuk, 2020).

Освітньо-професійна соціалізація включає в собі основу професійної підготовки, у який покладено системний, особисто-діяльнісний та індивідуально-творчий підхід. Розкриваючи поняття професійної соціалізації К. Люшер зазначав, що це тривалий процес становлення, розвитку та професійної підготовки особистості, відповідно з професійними вимогами школи, закладу вищої освіти, підприємства, під час здобуття професійної освіти, підвищення кваліфікації, а також професійної діяльності.

Важливість процесу професійної соціалізації в своєму посібнику з

соціальної роботи розглядає М. П. Лукашевич, наголошуючи на тому, що загальні теорії та моделі соціалізації є універсальними для аналізу підготовки будь-яких фахівців (Lukashevych, 2009), а Є. І. Головаха спільно з Н. В. Паніною в дослідженнях формують розуміння специфіки соціалізаційних процесів в умовах трансформації українського суспільства, що безпосередньо впливає на професійне становлення молоді. (Holovakha & Panina, 2007).

О. А. Ковтун розглядає професійну соціалізацію як двосторонній процес, що включає як суб'єкт-об'єктний вплив, так і суб'єкт-суб'єктну взаємодію між викладачем та студентом. Це дозволяє глибше зрозуміти механізми формування професійної ідентичності майбутніх фахівців. Зокрема, він виділяє два основні напрями професійної соціалізації: філософсько-методологічний та конкретно-науковий (Kovtun, 2018).

Досліджуючи теоретичні підходи до саморозвитку майбутнього вчителя В. А. Фрицюк детально аналізуються методологічні підходи (системний, аксіологічний, діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний), які можна екстраполювати на процес соціалізації (Frytsiuk, 2011). В той час І. М. Зварич зосереджує свій науковий пошук саме на середовищному підході, аналізуючи, як інфраструктура, культура та соціальні відносини у ЗВО впливають на професійне становлення студентів (Zvarych, 2016).

В свою чергу низка українських дослідників, серед яких І. Ю. Зубкова (Zubkova, 2003), Т. М. Канівець (Kanivets, 2015), О. І. Москалюк (Moskaliuk, 2007) та інші актуалізують потребу детального вивчення та аналізу адаптаційних механізмів особистості, що виникають у відповідь на нові форми соціальної активності та соціокультурні виклики, що неодмінно виникають перед студентами в процесі опанування нової професії.

Досліджуючи готовність майбутніх соціальних працівників працювати з клієнтами з особливими потребами Н. О. Сайко та О. С. Бацман визначають ключовими інформаційно-когнітивний, технологічно-процесуальний, організаційно-інтеграційний та психологічно-особистісний критерії. (Saiko, &

Batsman, 2022). В свою чергу Н. М. Атаманчук зазначає, що для успішного професійного становлення студентів, котрі лиш починають свій шлях на перших курсах ЗВО є надзвичайно важливими чинниками професійної соціалізації є не лише внутрішні мотиви навчання, а й зовнішні, серед яких прагнення бути поміченими, відзначеними, отримання схвали з боку значимих дорослих та однолітків. (Atamanchuk, 2021).

Зарубіжні дослідники такі, як Homa Sadeghi Avval Shahr, S. Yazdani, L. Afshar, в своїй праці «Professional socialization: an analytical definition» визначили професійну соціалізацію, як процес, завдяки якому людина стає членом професійного товариства. (Sadeghi Avval Shahr, Yazdani & Afshar, 2014). Це має великий вплив на професійну поведінку та моральність людини. На основі концептуального аналізу запропонували наступне аналітичне визначення: Професійна соціалізація — це нелінійний, безперервний, інтерактивний, трансформаційний, особистісний, психосоціальний та самопідсилювальний процес, який формується через інтерналізацію специфічної культури професійної спільноти, і на який можна впливати індивідуальними, організаційними та взаємовпливовими факторами. Це визначення відповідає позиції інтеракціонізму. Наявність конкретної професії та залучення до спільноти практики є попередниками цього процесу, а формування професійної ідентичності та професійний розвиток є його наслідками.

Одну з найновіших і найповніших моделей соціалізації студентів у вищій школі пропонують J. C. Weidman, L. DeAngelo і T. Bethea. Вона інтегрує академічні та соціальні аспекти і є чудовою сучасною рамкою для аналізу ефективності процесу професійної соціалізації. Основні компоненти запропонованої моделі включають вхідні характеристики студента (соціально-економічний статус, кар'єрні уподобання, цінності та прагнення тощо), нормативний контекст (офіційні та неофіційні соціалізуючі впливи в університеті, взаємодія з викладачами та однолітками, взаємодія з батьками та іншими зовнішніми групами), процеси соціалізації: (інтерперсональні та

інтрапсихічні процеси, адаптація до академічного та соціального середовища), результати соціалізації (кар'єрні вибори, цінності та життєві орієнтації, академічна та соціальна інтеграція тощо). Ця модель підкреслює важливість взаємодії між студентами та їхнім середовищем, а також роль соціальних зв'язків у формуванні професійної ідентичності. Вона також враховує вплив зовнішніх факторів, таких як сім'я та громада, на процеси соціалізації в університеті. (Weidman, DeAngelo & Bethea, 2014).

Китайська письменниця-фантастка Хао Цзінфан (Нао, L.), яка є лауреаткою премії Г'юго здійснила огляд досліджень, присвячений саме випереджувальній соціалізації. Вона зазначає, що знання ключових аспектів соціалізації допоможе зрозуміти, як очікування та уявлення про майбутню професію формують поведінку студентів ще до виходу на ринок праці. (Нао, 2021).

Ідею «порогових концепцій» — ключових ідей, засвоєння яких кардинально змінює світогляд студента і перетворює його на фахівця пропонує L. Clouder. Ця модель була створена для роботи зі студентами медичних факультетів та майбутніх соціальних працівників, однак може бути застосована до будь-якої спеціальності. (Clouder, 2005).

Визначаючи суть ідеї порогових концепцій автор зазначала. Що це ідеї, які трансформують сприйняття предмета та професії, змінюючи самосвідомість студента; інтегрують різні аспекти знань, дозволяючи побачити цілісну картину. Данні ідеї є незворотні, адже після їх засвоєння студент не може повернутися до попереднього рівня розуміння, вони також викликають емоційний дискомфорт та сумніви, оскільки суперечать попереднім уявленням.

L. Clouder пропонує такі підходи для підтримки студентів у процесі засвоєння порогових концепцій: критичне осмислення через ведення журналів та обговорення емоційних реакцій; конференції для обговорення складних ситуацій та емоційних переживань; групи підтримки для обміну досвідом та емоційною підтримкою. Ці стратегії сприяють розвитку професійної

ідентичності та допомагають студентам ефективно адаптуватися до реалій професії.

Антецедентом професійної соціалізації виступає освітня соціалізація, яка може являти собою відправною точкою процесу. Долучаючись до спільноти практики, яка складається з інтегрованих освітніх програм, хороших моделей для наслідування, підтримуючих освітніх структур, можливостей для досвіду роботи та конструктивного зворотного зв'язку. Професійна ідентичність і професійний розвиток, які є основними продуктами професійної соціалізації, можуть призвести до певних довгострокових результатів і впливів, включаючи адаптацію до професійних ролей, задоволеність роботою, професійну та організаційну відданість і стати ефективним членом професійної спільноти. Емпіричними референтами, а саме ознаки концепту, можуть виступати: активна участь у навчання (освітня соціалізація), позитивне ставлення до професії, мотивація студентів до навчання, міжособистісні стосунки тощо.

Освітньо-професійний розвиток студентів може бути зумовлений індивідуальним досвідом, особистісними якостями, мотиваційними спрямованостями, у процесі якого відбувається розв'язання суперечностей. Основою й рушійними силами професійного розвитку на етапі навчання у виші виступає пізнання свого «Я», саморозвиток особистості як фахівця, в процесі освітньо-професійної соціалізації. Даний розвиток бере свій початок з закладу вищої освіти і може продовжуватись протягом всього життя. Важливим чинником, що впливає на результативність праці, також є вмотивованість вибору професії, ставлення до своєї праці.

У статті В. А. Фрицюк розглянуто п'ять методологічних підходів до професійного саморозвитку майбутніх фахівців: акмеологічний, аксіологічний, антропоцентричний, діяльнісний та компетентнісний. Кожен із них має своє теоретичне підґрунтя та практичне значення у підготовці фахівців до безперервного професійного розвитку:

- Акмеологічний підхід зосереджується на досягненні фахівцем професійних вершин, стимулюючи процес самовдосконалення та формування професійної зрілості. Головною метою є розвиток потенціалу особистості до максимально можливих професійних досягнень.

- Аксіологічний підхід базується на усвідомленні цінностей безперервного професійного розвитку. Ціннісні орієнтації сприяють формуванню мотивації до саморозвитку, що є важливою умовою успішної професійної діяльності.

- Антропоцентричний підхід передбачає фокус на особистості фахівця як центральному суб'єкті професійного розвитку. Важливим є розвиток рефлексивних навичок та внутрішньої мотивації до самовдосконалення.

- Діяльнісний підхід акцентує увагу на значущості практичної діяльності у процесі професійного становлення. Саме в діяльності розкриваються та закріплюються професійні навички та знання.

- Компетентнісний підхід орієнтований на формування ключових професійних компетентностей, що забезпечують здатність ефективно застосовувати знання та навички у реальній професійній діяльності.

Використання цих підходів у комплексі дозволяє сформувати у майбутніх фахівців мотивацію до безперервного навчання, навички рефлексії та самоконтролю, а також компетентність у сфері професійного саморозвитку, що є запорукою успішної реалізації в умовах динамічних змін сучасного суспільства. (Frytsiuk, 2011, 2017).

Л. Момот виділяє три групи мотивів: мотиви, що реально діють; мотиви розуміння; мотиви вимушеності. Мотиви професійного розвитку з'являються в процесі професійної діяльності. Вони свідчать про внутрішню потребу подальшого розвитку, про постійний інтерес до змісту роботи, про бажання самовдосконалюватися. Мотиви розуміння з'являються під впливом конкретних обставин, пов'язаних із необхідністю вдосконалювати щось у професійному зростанні, характеризуються не прагненням до

самовдосконалення, а звичкою сумлінно виконувати свої обов'язки. Мотиви вимушеності характеризуються апатичністю, незацікавленістю подальшим підвищенням своєї кваліфікації і проявляються в ситуаціях незаперечної важливості і необхідності. Найцінніші мотиви розуміння, які формуються системою управління професійним розвитком. Цей процес пов'язаний з аналізом роботи, з усвідомленням необхідності професійного зростання, з розробкою шляхів самовдосконалення і потребує осмислення та розуміння. (Momot, 1990).

Дослідник проблематики професійного розвитку Р. Елмор, базуючись на аналізі досліджень та професійної літератури, виділяє компоненти, які сприяють успішному навчанню студентів. Це професійний розвиток, який:

- фокусується на добре сформульованій меті, зосередженій на вивченні учнями основних дисциплін і умінь;
- ґрунтується на вивченні конкретних компонентів навчальної програми, базуючись на дослідженнях чи практиці, що пов'язані з відповідними проблемами викладання чи вивчення студентах дисциплін у контексті сучасного закладу;
- розвиває, зміцнює та підтримує роботу у групах, використовуючи спільну практику;
- підтримує увагу протягом тривалого періоду часу, втілює очікування щодо постійного вдосконалення;
- використання оцінювання для активного моніторингу навчання студентів та забезпечення зворотного зв'язку щодо навчання і практики;
- втілює чітко сформульовану теорію чи модель навчання дорослих;
- моделює ефективну практику викладання. (Elmore, 2002).

Виділяються загальні характеристики, які об'єднують різні підходи та концепції професійного розвитку, а саме: урахування закономірностей розвитку й саморозвитку фахівця та певних умов, у яких здійснюється його

професійний розвиток; забезпечення самореалізації творчого потенціалу особистості; набуття нею конкурентоспроможності та мобільності в соціумі як намагання забезпечити високу якість і ефективність своєї діяльності, здатність ставити цілі й вирішувати завдання в певних умовах. В подальшому дані характеристики можуть впливати на соціальну ідентичність, яка являє собою завершальний третій етап освітньо-професійної структурно-функціональної моделі. (Kadenko & Shchetinina, 2019).

До концепцій професійного розвитку можемо віднести компетентнісний підхід, який зосереджений на формуванні у фахівців не лише теоретичних знань, але й практичних умінь та навичок, необхідних для ефективної професійної діяльності. Можливості безперервної освіти, підкреслюють важливість постійного професійного розвитку та навчання протягом усього життя, що дозволяє адаптуватися до швидких змін у професійному середовищі. Серед основних напрямів концепцій професійного розвитку відзначаємо інтеграцію інформаційно-комунікативних технологій, які використовуються у навчальному процесі для підвищення ефективності та доступності освіти. Другий напрям розвиток м'яких навичок, а це комунікативні, лідерські і соціальні навички, які важливі для успішної професійної діяльності. Тенденціями у підготовки майбутніх фахівців в процесі освіти зосереджено у глобалізації та індивідуалізації навчання. Вони орієнтуються на адаптацію освітніх програм до міжнародних стандартів та практик, що сприяють мобільності фахівців і визнанню їхніх кваліфікацій на світовому рівні. Індивідуальне навчання орієнтоване на розробку освітніх траєкторій, які враховують індивідуальні потреби та особливості кожного студента, забезпечуючи персоналізований підхід до навчання.

Цитуючи дослідження Дж. Фінні, автор О. Кухарук описала, що засвоєння та сприйняття ідентифікаційних чинників залежить від того, наскільки вони є доступними у процесі формування та на етапі ствердження ідентичності. Засвоєння цих чинників відбувається на етапі первинної соціалізації через такі соціальні групи, як сім'я, найближче соціальне коло,

інші референтні та значущі соціальні групи, які мають вплив на становлення молодої людини. Рання доступність ідентифікаційних ознак, як правило, передбачає їхнє ціннісне забарвлення, адже пов'язана вона зі значущими для людини соціальними групами. Засвоєння ідентифікаційних ознак відбувається через спілкування і навчання, передачу досвіду, а також прямі вказівки. У такий спосіб поступово формується картина світу, яка включає ідентичність та набір ознак для соціальної самокатегоризації та категоризації інших. (Phinney, 1990, 499-514)

Критичний огляд класичних та сучасних теорій соціалізації у контексті професійної підготовки дозволяє розглянути особистість, котра соціалізується, з позиції різних соціальних ролей, так, наприклад:

- структурно-функціональний аналіз, представниками якого є Т. Парсонс та Р. Мертон, розглядає освітньо-професійну соціалізацію з погляду засвоєння соціальних ролей (ролі учня, студента, майбутнього професіонала) та функціонування освіти як спеціально створеного соціального інституту, що забезпечує стабільність суспільства (Parsons, 1937);

- символічний інтеракціонізм з позиції якого свої дослідження здійснювали Дж. Мід та Ч. Кулі розглядали процес формування «професійного Я» через міжособистісну взаємодію із «значущими іншими» (викладачами, менторами, колегами-студентами тощо) та інтерпретацію професійних символів і значень (Mead, 1934).;

- теорія конфлікту, в межах якої розглянуто дослідження Р. Дарендорфа та Л. Козера, висвітлює роль освітньої системи у відтворенні соціальної нерівності, а також наголошує на ролі суперечностей та конфліктів, що виникають у процесі соціалізації (наприклад, між очікуваннями студентів та реаліями освітнього процесу) (Dahrendorf, 1959);

- теорія соціального наuczіння в особі А. Бандури розкриває механізми спостереження, моделювання та наслідування як способів засвоєння професійної поведінки та норм (Bandura, 1977);

● сучасні концепції, які можна представити роботами П. Бурдьє та Е. Гідденса аналізують освітньо-професійну соціалізацію через призму понять «габітус», «капітал» (соціальний, культурний) та теорії структурації, показуючи взаємовплив соціальних структур та активності індивіда (Bourdieu, 1990).

Дискусія і висновки. Проаналізувавши погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників, приходимо до висновку, що освітньо-професійна соціалізація одна з найбільш значущих концепцій на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Через те, що відбувається активне формування внутрішньої потреби особистості у співвідношенні власних прагнень або інтересів з іншими мікро- макро групами, маючи певну сензитивність для засвоєння нового соціального досвіду та активної суспільної діяльності. З огляду на викладене, приходимо до висновку, що змістом процесу освітньо-професійної соціалізації виступає входження у нову спільноту з особливостями, яка збагачує знання, навички, мистецтво та розуміння, намагається сприяти бажаній трансформації до кращого суспільства. Структурою являється продукт засвоєння цінностей і установок суспільства та процес, як інтерактивність у взаємодії та передачі. Антецедентом професійної соціалізації виступає освітня соціалізація, яка може являти собою відправною точкою процесу. Задачею освіти виступає “навчити”, а професії “використати” дане поєднання уможливорює сформувати адекватні життєві орієнтації та виборів (навчальних, професійно-виховних, сімейно-побутових, духовних), сформувати життєвий стиль особистості, створити базисні уміння, знання та навички, компетенції задля виконання подальших множинних соціальних ролей дорослої людини.

Перспективи подальших досліджень. Зосереджуємо увагу на емпіричному дослідженні освітньо-професійної соціалізації. Розробити і перевірити ефективність інтервенцій з оптимізації процесу освітньо-професійної соціалізації студентів.

Конфлікт інтересів. Автор підтверджує, що дослідження було

проведене незалежно, без будь-якого фінансового, професійного чи особистого впливу, який міг би розглядатися як конфлікт інтересів.

Використання III.

Автор застосовував ChatGPT як допоміжний інструмент для редагування тексту. Основні ідеї та зміст розроблено самостійно.

Use of AI.

The author used ChatGPT as a supporting tool for text editing. The core ideas and content were developed independently.

References

Atamanchuk, N. M. (2021). Profesiine stanovlennia studentiv na pochatkovykh etapakh navchannia u zakladi vyshchoi osvity [Professional Formation of Students at the Initial Stages of Higher Education]. *Tekhnolohii Rozvytku Intelektu – Technologies of Intellectual Development*, 5(1), 29. [in Ukrainian]

Avramenko, O. O. & Kravchuk, N. P. (2020). Sotsializatsiia osobystosti yak problema mizhdystsyplinarykh doslidzen [Socialization of the individual as a problem of interdisciplinary research]. *Academia.edu*, 1–33. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-36-5/1>. [in Ukrainian]

Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. 247. [in English]

Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice* (translated by Richard Nice). Stanford, CA: Stanford University Press. 340. [in English]

Chuhaieva, N. Yu. (2010). Psykholohichni osoblyvosti pedahoha-nastavnyka yak umova efektyvnoi sotsializatsii studentiv: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07 [Psychological features of a teacher-mentor as a condition for effective socialization of students: author's abstract of the dissertation ... candidate of psychological sciences: 19.00.07]. *DVNZ «Un-t menedzh. Osvity» – State Higher Educational Institution «University of Management of Education»*, 17. [in Ukrainian]

Chuhayeva, N. Yu. (2014). Profesiina sotsializatsiia maibutnikh fakhivtsiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Professional socialization of future specialists in the process of professional training]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social Work*, 31, 200–202. [in Ukrainian]

Clouder, L. (2005). Caring as a ‘threshold concept’: transforming students in higher education into health (and social) care professionals. *Teaching in Higher Education*, 10(4), 505-517. [in English]

Cooley, C. H. (1902). *Human Nature and the Social Order*. New York: Charles Scribner's Sons. [in English]

Dahrendorf, R. (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford : Stanford University Press, 336 p. [in English]

Dity viiny (doslidzhennia problem dytynstva v Ukraini za umov viiskovoi ahresii) [Children of War (research into the problems of childhood in Ukraine under conditions of military aggression)]. Kyiv: *Ukrainian Institute for the Study of Extremism*, 2015. [in Ukrainian]

Elmore R. (2002). Bridging the gap between standards and achievement: the imperative for professional development in education. *Washington DC: Albert Shanker Institute*, 40 p. [in English]

Frytsiuk A.V. (2017). Metodolohichni pidkhody do vvychennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnoho fakhivtsia [Methodological approaches to studying the problem of professional self-development of a future specialist]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute*, №6. 160-167. [in Ukrainian]

Frytsiuk, V. A. (2011). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia [Theoretical and methodological approaches to the professional self-development of future teachers]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, 59, 136–140. [in Ukrainian]

Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of*

Structuration. *Berkeley, CA: University of California Press. 442.* [in English]

Giddings, F. H. (1896). *The Principles of Sociology: An Analysis of the Phenomena of Association and of Social Organization. New York: Macmillan. 476.* [in English]

Hao, L. (2021). The role of anticipatory socialization in higher education: A review. *Educational Research Review, 34*, 100412. [in English]

Herasymiv, T. Z., & Ivanyshyn, T. I. (2014). Teoretychni aspekty sotsializatsii osobystosti [Theoretical aspects of personality socialization]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya psykholohichna – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Psychological Series, 1*, 69–77. [in Ukrainian]

Holovakha, Ye. I., & Panina, N. V. (2007). Sotsialne konstruiuvannia realnosti v perekhidnomu suspilstvi [Social Construction of Reality in a Transitional Society]. *Kyiv: Instytut Sotsiologii NAN Ukrainy [Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine].* [in Ukrainian]

Kadenko, I. V. & Shchetinina, A. S. (2019). Fenomen profesiinoho rozvytku v suchasnomu osvithomu seredovyshchi [The phenomenon of professional development in the modern educational environment]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools, № 67, T. 2.* DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.67-2.5>. [in Ukrainian]

Kanivets, T. M. (2015). Osoblyvosti formuvannia psykholohichnoi hotovnosti studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv do zdiisnennia maibutnoi profesiinoi kar'ery [Peculiarities of Forming Psychological Readiness of Students in Higher Educational Institutions for Future Professional Career]. *Orhanizatsiina Psykholohiia. Ekonomichna Psykholohiia – Organizational Psychology. Economic Psychology, (1)*, 69–77. [in Ukrainian]

Kovalenko, A. B., & Kornev, M. N. (2006). *Sotsialna psykholohiia: Pidruchnyk* [Social psychology: Textbook]. *Kyiv: Kyivskiy universytet.* [in Ukrainian]

Kovtun, O. A. (2018). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti profesiinoi sotsializatsii maibutnikh fakhivtsiv [Theoretical Approaches to Defining the Essence of Professional Socialization of Future Specialists]. *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Serii: Pedagogichni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences*, (11). Cherkasy, Ukraine. [in Ukrainian]

Lukashevych, M. P. (2009). Teoriia i metody sotsialnoi roboty: Navchalnyi posibnyk [Theory and Methods of Social Work: A Textbook]. Kyiv: MAUP [Interregional Academy of Personnel Management]. [in Ukrainian]

Lüscher, K. & Liegle L. Generationsbeziehungen in Familie und Gesellschaft. *Konstanz UVK*, 2003. 416. [in Douche]

Matviienko, O. V. (2009). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do pedagogichnoi vzaiemodii: Monohrafiia [Preparation of Future Teachers for Pedagogical Interaction: Monograph]*. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova – National Pedagogical Dragomanov University. 384 p. [in Ukrainian]

Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist* (edited by Charles W. Morris). *Chicago: University of Chicago Press*. 439. [in English]

Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure* (Enlarged ed.). *New York: Free Press*. 702. [in English]

Momot, L. (1990). *Peredovyi pedagogichnyi dosvid: teoriia i metodyka [Advanced pedagogical experience: theory and methodology]*. Kyiv: *Radianska shkola – Kyiv: Soviet school*, 141. [in Ukrainian]

Momot, L. (2006). *Motyvatsiia profesiinoho vyboru maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly [Motivation of professional choice of future primary school teachers]*. *Pochatkova shkola – Primary School*, (1), 3–6. [in Ukrainian]

Moskalenko, V. V. (2013). *Sotsializatsiia osobystosti: monohrafiia. [Socialization of the personality: monograph]*. Kyiv: *Feniks – Kyiv: Phoenix*, 540 c. [in Ukrainian]

Moskaliuk, O. I. (2007). *Formuvannia profesiinoi spriamovanosti u maibutnikh sotsialnykh pedahohiv: Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04*

[Formation of Professional Orientation in Future Social Pedagogues: PhD thesis abstract]. *Kirovohrad: Kirovohrad State Pedagogical University*. [in Ukrainian]

Naidonov, O. H. (2015). Vnesok Franklina Hiddinhsa v teoriuu sotsialnoi evoliutsii y sotsiohenetyku [Franklin Giddings's Contribution to the Theory of Social Evolution and Sociogenetics]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705703/1/aprhc_2015_8_28.pdf. [in Ukrainian]

Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action: A Study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*. *New York: McGraw-Hill*. [in English]

Phinney J. S. (1990). Ethnic Identity in Adolescents and Adults: review of Research. *Psychological Bulletin*, Vol. 108, № 3, P. 499–514. [in English]

Rudkevych, N. I. (2020). Sotsializatsiia osobystosti – seredovyshchnyi pidkhid [Socialization of the personality – an environmental approach]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools*, № 73, T. 2, 168. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.73-2.31>. [in Ukrainian]

Sadeghi Avval Shahr H., Yazdani S., & Afshar L. (2014). Professional socialization in nursing: an analytical definition. *Nursing and Midwifery Studies*. 2014. Vol. 3, № 4. e23929. DOI: 10.17795/nmsjournal23929. [in English]

Saiko, N. O., & Batsman, O. S. (2022). Teoretyko-metodolohichni analiz pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv ta psykholohiv do roboty zi studentamy z funktsionalnymy obmezheniamy zdorovia [Theoretical and Methodological Analysis of Training Future Social Workers and Psychologists to Work with Students with Health Limitations]. *Tekhnolohii Rozvytku Inteljektu – Technologies of Intellectual Development*, 6(1), 31. [in Ukrainian]

Weidman, J. C., DeAngelo, L., & Bethea, T. (2014). Understanding student socialization in higher education: A new framework. *Higher Education: Handbook of Theory and Research*, 29, 299-350. [in English]

Zubkova, I. Yu. (2003). Psykholohichni osoblyvosti Ia-obrazhu vchytelia-

profesiionala za strukturnymy komponentamy tsilisnoi modeli [Psychological Features of the Teacher-Professional's Self-Image According to the Structural Components of a Holistic Model]. *Praktychna Psykholohiia ta Sotsialna Robota – Practical Psychology and Social Work*, (5), 4–11. [in Ukrainian]

Zvarych, I. M. (2016). Osvitnie seredovyshe universytetu yak chynnyk profesiinoi sotsializatsii studentskoi molodi [The Educational Environment of the University as a Factor of Professional Socialization of Student Youth]. *Habitus, Kharkiv, Ukraine*. (1), 93–97. [in Ukrainian]

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (c) 2025 Davydenko Viktoriia Eduardivna Давиденко Вікторія Едуардівна

Отримано: 20.08.2025

Відрецензовано: 26.09.2025

Опубліковано: 30.09.2025

DOI: <https://doi.org/10.31108/3.2025.9.2.12>